

Р.І. Беспалько, С.Ю. Хрищук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ

© Беспалько Р.І., Хрищук С.Ю., 2013

*Раскрыт вопрос современной трактовки понятия “оптимизация землепользования”.
Исследованы особенности оптимизации и рационализации землепользования.
Проанализированы основные проблемы оптимизации землепользований.*

*The question of the modern use of concept “Optimization of land-tenure” is exposed in the article.
The features of optimization and rationalization of land-tenure are investigational. The basic
problems of optimization of land-tenures are analysed.*

Вступ. Сучасна система землекористувань розглядається як складний об’єкт, що характеризується розмаїттям форм власності, цільового використання, динамічністю розвитку (зміна складу угідь, об’єктів господарювання), а також отриманням максимального економічного прибутку в процесі використання. Це, своєю чергою, поглиблює проблеми антропогенного навантаження на земельні ресурси, нераціональних землекористування, структури земельних угідь тощо. Для вирішення зазначених проблем науковці пропонують оптимізацію земельних ресурсів. Однак існує ряд неузгодженостей та негативних явищ у сфері законодавства щодо трактування терміна “оптимізація землекористування”, визначення єдиних наукових підходів до оптимізації землекористувань. Саме це і визначило актуальність теми наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема раціонального землекористування, оптимізації використання земельних ресурсів присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Актуальність цієї теми досліджень пов’язують здебільшого із загостренням екологічних проблем землекористування та використання земельних ресурсів загалом. Так, досліджували питання оптимізації структури землекористування в Україні П.Ф. Кулинич, А.Г. Мартин, В.М. Кривов, О.І. Канаш, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк та інші вчені. Серед зарубіжних вчених питання оптимізації на основі екологічнобезпечного використання вивчали Е. Гойке, І. Риборські (Словаччина), Н.Ф. Реймерс (Росія), Ю. Одум, Г. Одум (США) та ін.

Мета та завдання досліджень. Метою дослідження є аналіз сучасних проблем оптимізації землекористувань. В процесі висвітлення цього питання було сформульовано такі завдання:

- 1) з’ясувати сутність сучасного наукового, правового визначення поняття “оптимізація землекористувань”;
- 2) проаналізувати основні проблеми оптимізації використання землекористувань.

Результати досліджень. У контексті вирішення проблем використання та охорони земельних ресурсів в нормативно-законодавчих документах використовують такі терміни, як “оптимізація структури землекористування”, “оптимізація землекористування”, “оптимізація структури сільськогосподарських ландшафтів”, “оптимізація охорони та використання земель”.

Так, згідно з законом України “Про генеральну схему планування території України” (2002 р.), одним з основних завдань перспективного розвитку населених пунктів є *оптимізація структури землекористування* з метою забезпечення їх сталого розвитку. Згідно із Концепцією сталого розвитку населених пунктів (1999 р.) термін “оптимізація структури землекористування” вживається у значенні заходів, що мають забезпечити раціональне використання земельних ресурсів.

У Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року (2009 р.) йдеться про раціоналізацію землекористування, що дасть змогу досягти його сталого розвитку. Якщо проаналізувати визначення поняття сталого землекористування згідно із Законом України “Про землеустрій” (2003 р.), то термін “раціоналізація землекористування” передбачає сукупність заходів, що забезпечують оптимальні параметри екологічних та соціально-економічних функцій територій.

Отже, на основі вищезазначеного можна зробити висновок, що терміни “раціоналізація землекористування” та “оптимізація землекористування” практично ототожнюються.

Також разом із вищезгаданою термінологією використовують й інші визначення. Так, згідно з Концепцією збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року (2003 р.), складовою процесу створення умов для сталого розвитку агроєкосистем є *оптимізація структури сільськогосподарських ландшафтів*. Відповідно до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (2007 р.) державна політика в галузі охорони та використання земельних ресурсів спрямована на *оптимізацію структури посівних площ та сівозмін* з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, запобігання розвитку ерозійних процесів та відтворення родючості ґрунтового покриву. Сільськогосподарський ландшафт можна охарактеризувати як визначену сільськогосподарську територію (ділянка земної поверхні) з впорядкованими на ній елементами природного та антропогенного походження. Посівні площі та сівозміни – це і є впорядковані елементи території. На нашу думку, змістове наповнення терміна “*оптимізація структури сільськогосподарських ландшафтів*” є глибшим, тому в галузі охорони та використання земельних ресурсів варто використовувати саме цей термін.

У результаті вивчення положень Закону України “Про охорону земель” (2003 р.) та Земельного кодексу України (2001 р.) виявлено, що організація територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну *оптимізацію використання та охорони земель* сільськогосподарського призначення..., удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін, є одним з основних завдань землеустрою. Вищезгаданими нормативно-правовими та законодавчими актами передбачено також встановлення у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів нормативів *оптимального співвідношення земельних угідь*.

Відповідно до науково-правових основ землепорядкування термін “*землекористування*” використовують як означення території, яка надана в користування юридичній особі чи громадянину для конкретних цілей та характеризується визначеною площею, межами та місцезнаходженням [Третяк А.М., Другак В.М., 2003]. Також слід зазначити, що “*землекористування*” з погляду його екологізації – це територіальний комплекс оптимальних взаємозв'язків ґрунту, організму і атмосфери через склад і структуру угідь, систему землеробства, повітряне середовище [Третяк А.М., Другак В.М., 2003]. Землекористування є системою, тобто якісною сукупністю компонентів, взаємозв'язаних між собою [А.Я. Сохнич 2002]. Відповідно до проекту Закону України “Про ландшафти” (2012 р.), ландшафт (нім. *landschaft*) – це територія, що складається з природних або природно-антропогенних компонентів і комплексів, які взаємодіють між собою.

Отже, за вищенаведеними визначеннями землекористуванням можна вважати: земельну ділянку, територію; комплекс взаємозв'язків, ландшафт.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про синонімічність визначень “оптимізація землекористування” та “оптимізація структури землекористування”. Також нами зроблено висновок про те, що визначення “оптимізація ландшафтів” містить “оптимізацію землекористувань” якщо розглядати землекористування як екологічну систему.

У науковій літературі оптимізація землекористування розглядається як така організація виробничого процесу, за якої земля використовується найраціональніше, її продуктивні властивості забезпечують хоча і не максимальний, але екологічно стійкий ефект за збереження родючості ґрунтів [Третяк А.М., Другак В.М., 2003]. Здійснення заходів щодо оптимізації землекористувань ускладнюються через необхідність досягнення компромісу між екологічним та економічним напрямками оптимізації.

Нераціональність організації територій землекористувань, а інколи й відсутність її як такої призвела до формування неефективної системи використання земельних ресурсів як з економічного, так і екологічного аспекту. Вирішення питань щодо оптимізації структури земель розпочалося з формування та встановлення нормативів оптимальної кількості лісів та лісовкритих площ у контексті збереження площ екологічно стабільних видів земельних угідь. Зокрема, було запропоновано нормативи лісистості в розрізі природних зон України на основі досліджень А.А. Молчанова (1966, 1973 рр.), С.А. Генсірука (1999 р.). На основі вивчення досвіду вирішення проблеми оптимізації складу і структури землекористувань через встановлення системи екологічно стабільних та екологічно нестабільних угідь [Е. Гойке, І. Риборські 1988 р.] вітчизняні вчені адаптували такий підхід до вирішення проблем екологізації землекористувань в Україні [А.М. Третяк, 2001 р.]. За вищезгаданим методичним підходом до оптимізації землекористування, екологічну стабільність ландшафтів визначають за допомогою низки коефіцієнтів, встановлених для різних земельних угідь (для лісів – 1,0, пасовищ – 0,58, сіножатей – 0,62, ріллі – 0,14 тощо). До екологічно стабільних територій віднесено такі, що мають середньозважений коефіцієнт понад 0,5. Інші вчені вказують на недосконалість такого підходу до оптимізації землекористувань, а саме неможливість врахування однакового коефіцієнта (0,14) для орних земель, сформованих на повнопрофільних чорноземах рівнинних плато, і для дуже розчленованих ландшафтів із сильно змитими ґрунтами. Враховуючи те, що орні землі як вид земельних угідь є максимально вразливі екологічно, вважають за доцільне встановити показник орнопридатності земель [О.П. Канаш, 2010 р.].

Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок про неоднозначність використання методичних підходів щодо оптимізації землекористувань в Україні, що не дає можливості ефективно вирішити питання формування раціонального землекористування.

Сьогодні використання земельних ресурсів пов'язане із зростанням рівня антропогенного навантаження, що в сільському господарстві супроводжується необґрунтованим залученням до господарського використання малопродуктивних та деградованих земель. На території населених пунктів цю проблему пов'язують із зменшенням площ озеленення, природоохоронних та рекреаційних територій, масштабною забудовою природних ландшафтів. Саме тому природоохоронні, природозаповідні території розглядають не лише як ареал збереження рослинного та тваринного світу, але й як еколого-стабілізуючі землекористування, які є соціально значущі. Так, відповідно до Закону України “Про охорону земель” (2003 р.) передбачено необхідність встановлення нормативів оптимального співвідношення не лише для сільськогосподарських земельних угідь, але й земель природо-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів. Для виконання цього закону Кабмін України розробив проект Постанови “Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь” (2009 р.), де в розрізі природно-сільськогосподарських провінцій вказано нормативи оптимального співвідношення ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах. Однак цей норматив щодо оптимального співвідношення земельних угідь лише задекларований, але не реалізований у наступних нормативно-законодавчих документах.

Висновки. Враховуючи вищевикладене в статті, можна зробити такі висновки:

а) поняття “оптимізація землекористування” та “оптимізація структури землекористування” є синонімічними, тому необхідно максимально уніфікувати вживання цих термінів у документах, нормативно-правових та законодавчих актах;

б) серед основних проблем оптимізації використання слід виділити такі:

- відсутність єдиного підходу щодо формування оптимальних землекористувань, недосконалість існуючих методичних підходів;
- недосконалість чинного земельного законодавства з питань охорони та використання земельних ресурсів, а саме в частині затвердження та впровадження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь;
- зосередження більшої уваги на вирішення питання оптимізації землекористувань у межах агроландшафтів, тоді як потрібна масштабна оптимізація усіх земельних угідь.

1. Земельний кодекс України : прийнятий 25.10.2001 р. № 2768- III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. 2. Закон України "Про землеустрій": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/858-15>. 3. Закон України Про генеральну схему планування території України": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>. 4. Канаши О.П. Критичний огляд традиційних підходів щодо оптимізації землекористування // Землевпорядний вісник. – 2010. – №12 – С.13–17. 5. Класифікатор типів землекористування, цільового призначення, функціонального і дозволеного використання земель: [Електронний ресурс] / за ред. проф. А.М. Третьяка.– К., 2008. – Режим доступу <http://www.dkzr.gov.ua>. 6. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009>. 7. Концепцією збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseye/ua-ctwrrur.htm>. 8. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А.М. Третьяк, Р.А. Третьяк, М.І. Шквар. – К.: Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с. 9. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь: Проект постанови Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.dkzr.gov.ua>. 10. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 349. 11. Сохнич А.Я. Оптимізація землекористування в умовах реформування земельних відносин. – Львів: "Українські технології", 2000. – 108 с. 12. Третьяк А.М., Другак В.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування. – К. : ЦЗРУ, 2003 – 337 с.